

Hechting aan ouders en welbevinden van adolescenten:

de invloed van sociale vaardigheden en sociale competentie

Rutger Engels, Catrin Finkenauer, Wim Meeus & Maja Deković

Rutger Engels en **Catrin Finkenauer** zijn beiden universitair docent bij de Capaciteitsgroep Kinder en Jeugdstudies van de Universiteit Utrecht.

Wim Meeus is als hoogleraar verbonden aan de Capaciteitsgroep Kinder en Jeugdstudies van de Universiteit Utrecht.

Maja Deković als hoogleraar verbonden aan de afdeling Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam.

Correspondentieadres: Capaciteitsgroep Kinder en Jeugd Studies van de Universiteit Utrecht, Postbus 80140, 3508 TC Utrecht.

Inleiding

In interactie met hun ouders ontwikkelen kinderen gedachten en meningen over hoe zij hun relaties met anderen kunnen onderhouden en hoe zij zichzelf kunnen zien (Bowlby, 1973, 1982). Ouders die een veilige hechte relatie met hun kinderen hebben, geven hen tegelijkertijd de zekerheid dat ze het waard zijn om van te houden en te verzorgen (Bowlby, 1973). Als kinderen ouder worden, hebben zij die vanuit een hechte relatie met hun opvoeder(s) zijn opgegroeid meer zelfvertrouwen (Bowlby, 1982). Veel studies geven aan dat er een sterke relatie is tussen ouderlijke hechting en psychisch welbevinden van adolescenten (o.a. Armsden & Greenberg, 1987; Coopersmith, 1967; Lapsley, Rice & Fitzgerald, 1990; McCormick & Kennedy, 1994). Om een voorbeeld te geven, Armsden en Greenberg (1987) vonden dat een positieve ouderlijke hechting gerelateerd is aan zelfvertrouwen en levensgeluk van adolescenten en dat een negatieve hechting gerelateerd is aan gevoelens van depressie, angst en vervreemding. Dus ouderlijke hechting draagt bij aan het welzijn van kinderen en adolescenten door het versterken van gevoelens van zelfvertrouwen en het verminderen van negatieve gevoelens. Echter, deze studies maken niet duidelijk welke mechanismen ten grondslag liggen aan de relatie tussen ouderlijke hechting en psychisch welbevinden. De onderhavige studie onderzoekt de rol van sociale vaardigheden en sociale competentie als mediators van de relatie tussen ouderlijke hechting en welbevinden van adolescenten.

Voor de meeste mensen vormen relaties met anderen één van de belangrijkste aspecten van het leven. De ontwikkeling, instandhouding en het verbreken van interpersoonlijke relaties vormen een bron voor de meest intensieve emoties: het leidt tot groot geluk en tevredenheid als alles goed gaat (bijv. Scherer, Wallbott & Summerfield, 1986) en tot veel stress en pijn als het mis gaat (Bowlby, 1982). Het is zonneklaar dat personen die positieve en langdurige relaties hebben beter af zijn op verschillende terreinen (zie Baumeister & Leary, 1995): ze hebben een lagere mortaliteit (Berkman & Syme, 1979), minder kans op depressie (Cutrona, 1989) en minder psychische en lichamelijke problemen (DeLongis, Folkman & Lazarus, 1988) dan personen met een inadequaats en zwak sociaal netwerk.

De competentie in sociale relaties speelt een cruciale rol in psychosociaal functioneren van personen. Belangrijke anderen zijn een bron van 'reflected approval' (bijv. hij of zij houdt van mij, dus ik ben een aantrekkelijk en aardig persoon) (o.a. Cooley, 1902; Sedikides & Skowronski, 1995) en bepalen dus in sterke mate het zelfvertrouwen (Harter, 1993). Met andere woorden, wat en hoe anderen denken over een persoon komt tot uiting in het zelfvertrouwen. Als iemand zichzelf als een competente vriend of partner ziet, heeft deze persoon meer zelfvertrouwen dan iemand die denkt dat hij of zij weinig sociaal competent is (Harter, 1993). Sociale competentie is niet alleen van invloed op het zelfvertrouwen maar kan ook sterke emotionele reacties oproepen: een gebrek aan sociale competentie kan leiden tot (chronische) depressieve gevoelens (o.a. Allgood-Merton, Lewinsohn & Hops, 1990; Buhrmester, Furman, Wittenberg & Reis, 1988; Harter & Whitesell, 1996). De empirische ondersteuning voor deze relatie is sterk. Een longitudinale studie van Cole, Martin, Powers en Truglio (1996) onder vroeg-adolescenten toont bijvoorbeeld aan dat de eigen perceptie van sociale competentie sterk verbonden is aan de ontwikkeling van depressie zes maanden later. Dus jongeren die zichzelf als sociaal inadequaar zien, hebben een verhoogd risico op het ontwikkelen van sterk negatieve gevoelens over zichzelf.

Vroege hechtingsonderzoekers als Ainsworth et al. (1978) en Bowlby (1982) gaan ervan uit dat kinderen de ervaringen die ze opdoen met hun moeders internaliseren in 'internal working models' die hun activiteiten in andere sociale relaties structureren en richting geven. Meer specifiek op adolescenten gericht is de veronderstelling dat jonge mensen van hun interacties met ouders leren hoe ze warme en intieme relaties met vrienden en partners moeten aangaan en onderhouden. Niettemin zijn er amper empirische studies verricht naar de intra- en interpersoonlijke kenmerken die een link vormen tussen ouderlijke hechting en welbevinden van adolescenten. In een invloedrijk boek van Parke en Ladd (1992) ondernemen verschillende auteurs een zoektocht naar mechanismen die het functioneren van adolescenten in relaties met ouders en leeftijdsgenoten verbinden. Sociale vaardigheden worden beschouwd als één van de factoren die de invloed van ouders op vriendschapsrelaties in de adolescentie medieert (Buhrmester, 1990; Cooper & Cooper, 1992; Engels, Dekovic' & Meeus, s.f.p.; Hartup, 1996).

Ouderlijke hechting en sociale vaardigheden van adolescenten

Hechtingstheorieën voorspellen dat ouderlijke hechting van invloed is op de sociale relaties die jongeren onderhouden met leeftijdgenoten (Bowlby, 1982). Ouderlijke hechting is gerelateerd aan de verwachtingen van adolescenten over hoe ze kunnen omgaan met anderen en hoe ze de behoeftes en gevoelens van anderen moeten interpreteren (Sroufe & Fleeson, 1986). Een goede band met ouders maakt het voor adolescenten makkelijker om op een veilige manier, door 'trial and error' specifieke vaardigheden in het gezin te oefenen (Kerns & Stevens, 1996; Youngblade & Belsky, 1992). Niettemin is het de vraag in hoeverre de specifieke vaardigheden die jongeren aanleren in het gezin gemakkelijk kunnen worden vertaald naar situaties met leeftijdgenoten (Engels et al, s.f.p.). Omdat vriendschapsrelaties in principe symmetrisch zijn (Buhrmester & Furman, 1986) maar tegelijkertijd ook complex - jongeren gaan verschillend om met hun beste vriend, klasgenoten, vriendengroep of partner (Cairns et al., 1996; Degirmenciog .ly et al., 1998) - is het mogelijk dat de vaardigheden die vereist zijn voor het functioneren in contacten met leeftijdgenoten maar ten dele overlappen met de vaardigheden die nodig zijn in familierelaties. Andere onderzoekers veronderstellen echter dat algemene sociale vaardigheden zoals onderhandelen, kritiek geven en

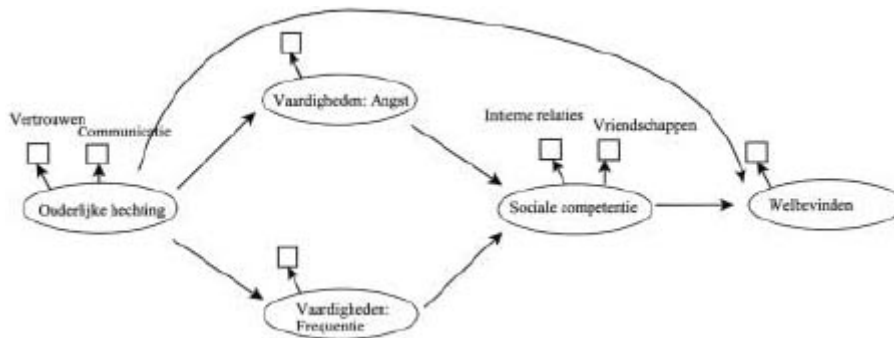
ontvangen en feedback geven, worden aangeleerd in de familie en vervolgens worden uitgetoetst in vriendschapsrelaties. Ook in empirische studies wordt er systematisch een verband gevonden tussen indicatoren van ouderlijke hechting en sociale vaardigheden (Bell et al., 1985; Fuligni & Eccles, 1993; Nada Raja, McGee & Stanton, 1993; Rice, 1990; Rice, Cunningham & Young, 1997; Schneider & Younger, 1996). Dus, alhoewel vriendschaps- en familierelaties sterk verschillen, is de verwachting dat gezinnen waarin adolescenten met hun ouders een goede band hebben, zij sociale vaardigheden aanleren die zinvol zijn voor hun functioneren in vriendschapsrelaties.

Sociale vaardigheden en sociale competentie

De bovengenoemde studies veronderstellen dat sociale vaardigheden een positieve uitwerking hebben op de competentie van jongeren in hun contacten met leeftijdgenoten. Uit een studie van Engels et al. (s.f.p.) blijkt inderdaad dat jongeren die niet in staat zijn adequaat feedback en kritiek te geven en moeite hebben om op een assertieve manier met leeftijdgenoten om te gaan, ook minder tijd besteden aan hun vriendschappen, minder gehecht zijn aan hun vrienden en minder steun van hen krijgen. Omdat ze minder goed in staat zijn vriendschappen te onderhouden ontberen ze bovendien de mogelijkheid om hun vaardigheden uit te proberen en te oefenen. Buhrmester (1990) heeft onderzoek gedaan naar de relatie tussen sociale vaardigheden en vriendschapsrelaties bij 10-16 jarigen. Zijn bevindingen geven aan dat de nadelige consequenties van inadequate sociale vaardigheden sterker worden met de jaren. De verklaring die hij geeft is dat vriendschapsrelaties niet alleen belangrijker worden in de adolescentie maar ook complexer en veeleisender. Ook Youniss en Smollar (1985) en Bigelow en LaGaipa (1980) onderstrepen de complexiteit van de instandhouding van sociale relaties in de adolescentie. Zeker vergeleken met de vaardigheden benodigd in de kindertijd, die vooral neerkomen op de rol van een speelmaatje zonder al te agressief of pesterig te zijn, worden de sociale vaardigheden voor adolescenten ingewikkelder. Adolescenten moeten niet alleen uitgaan van hun eigen verwachtingen en ideeën maar ook in staat zijn behoeftes en emotionele reacties van anderen waar te nemen en hier goed op te reageren (Parke & Ladd, 1992). Om een voorbeeld te geven, het selectief prijsgeven van persoonlijke informatie is een effectieve vaardigheid bij de omgang met vrienden. Personen laten oppervlakkige informatie los als ze praten met een vreemde of als ze niet willen dat een relatie zich verder ontwikkelt. Echter in vriendschapsrelaties geven ze intieme informatie prijs omdat het warmte en vertrouwen kan opleveren (Miell & Duck, 1986). Concluderend kan worden gezegd dat de contacten met leeftijdgenoten complexer worden en dat specifieke vaardigheden nodig zijn om sociale relaties te continueren: vaardigheden die vergelijkbaar zijn met die in de relaties van volwassenen. Degenen die niet over deze vaardigheden beschikken, hebben ook meer moeite om goede relaties met vrienden en intieme partners te ontwikkelen (Fullerton & Ursano, 1994).

In deze studie wordt een model geformuleerd en getoetst dat de relatie tussen ouderlijke hechting en welbevinden van adolescenten specificiteert. Sociale vaardigheden en sociale competentie zijn de elementen van dit theoretisch model (zie figuur 1). De verwachting is dus dat adolescenten die aan hun ouders zijn gehecht, beter in staat zijn sociale vaardigheden aan te leren die nodig zijn om in relaties met leeftijdgenoten te functioneren. Goede relaties met vrienden en een partner zijn op hun beurt belangrijk voor het psychisch welbevinden van jongeren.

Figuur 1. Theoretisch model voor de relatie tussen ouderlijke hechting, sociale vaardigheden, sociale competentie en welbevinden.

Leeftijdseffecten en ouderlijke hechting

De relevantie van sociale vaardigheden wordt niet alleen sterker in de loop van de adolescentieperiode, het is ook mogelijk dat de invloed van hechting aan ouders op de vorming van die vaardigheden sterker wordt. Dit idee sluit sterk aan bij recente studies die erop wijzen dat de adolescentie niet alleen een periode van separatie en individuatie van de ouders is (Bogenschneider, Wu, Raffaelli & Tsay, 1998; Brown et al., 1993; Cooper & Cooper, 1992; Dekovic' & Meeus, 1997). Ouders blijven hun waarden en opvoedingsdoelen aan hun kinderen doorgeven, direct door bijvoorbeeld het bespreken en in de gaten houden van de activiteiten van adolescenten en indirect door het beïnvloeden van waarden en gedragingen van adolescenten. Om een voorbeeld te geven, Cummings en Cummings (1988) maken duidelijk dat kinderen veel leren van de probleemoplossingsstrategieën van hun ouders. Het is denkbaar dat kinderen meer leren van de observaties van hun ouders als ze zelf in een positie komen te zitten dat deze vaardigheden relevant zijn en vereist worden.

De vroege adolescentieperiode kan gezien worden als een transitie tussen de kindertijd en adolescentie. Deze periode wordt gekenmerkt door het verlaten van de basisschool en de toetreding tot vervolgonderwijs, het aangaan van nieuwe vriendschappen en het verkrijgen van een nieuwe sociale positie in de klas. Jongeren voelen dan eveneens sterk de behoefte om zich af te zetten tegen hun ouders. Steinberg (1990) toont aan dat in de vroege adolescentie de band van kinderen met hun ouders minder wordt en er meer strubbelingen in de relatie komen. Volgens Fuligni en Eccles (1993) komt er een soort van herinterpretatie van de relatie met de ouders. Jongeren die het gevoel hebben dat ouders nog sterke controle en macht uitoefenen oriënteren zich minder snel op hun vrienden. Een aantal jaren later, wanneer jongeren al een tijdje gewend zijn aan de veranderde omgang met vrienden, hebben ze minder de behoefte om de normen en waarden van hun ouders ter discussie te stellen. In een studie bij laat-adolescenten vinden Rice et al. (1997) een sterke relatie tussen binding aan de ouders en sociale competentie. Adolescenten die aangeven dat hun ouders liefdevol, geïnvolveerd en stimulerend zijn, hadden betere sociale vaardigheden en waren competentier in hun sociale relaties. Paterson, Pryor en Field (1995) veronderstellen dat het vertrouwen dat adolescenten hebben in de betrokkenheid en steun van ouders belangrijk blijft voor hun psychisch welbevinden, zelfs als het personen in de late adolescentieperiode betreft. Dus vanwege de (a) toenemende gelijkheid in sociale vaardigheden van ouders en adolescenten en (b) de continue aanwezig blijvende band tussen ouders en hun kinderen in de adolescentie, verwachten wij dat ouders een sterkere invloed hebben op de sociale vaardigheden van hun kinderen in de midden adolescentie dan in de vroege adolescentie.

De huidige studie

In dit onderzoek werden de gegevens gebruikt van 508 12-18 jarigen om de relaties tussen ouderlijke hechting, sociale vaardigheden, sociale competentie en psychisch welbevinden na te gaan. Drie centrale hypothesen werden getoetst. De eerste hypothese is dat sterke ouderlijke hechting samenhangt met betere sociale vaardigheden en een verminderde angst om deze vaardigheden te gebruiken. Goede sociale vaardigheden worden verondersteld samen te hangen met een hoge mate van competentie in vriendschaps- en intieme relaties en deze beïnvloedt vervolgens het psychisch welbevinden van adolescenten. De tweede hypothese is dat er een direct effect is van ouderlijke hechting op psychisch welbevinden van adolescenten (er is dus een partieel gemedieerd model). Deze hypothese komt voort uit het gegeven dat, gezien de verschillende processen waarbij ouders invloed hebben op het welbevinden van jongeren, het niet realistisch is te verwachten dat sociale vaardigheden en sociale competentie de samenhang tussen hechting en welbevinden volledig mediëren. De derde hypothese is dat de effecten van ouderlijke hechting sterker zijn in de midden adolescentie dan in de vroege adolescentie.

Methode

Procedure en kenmerken van de steekproef

Voor analyses zijn gegevens gebruikt van de cross-sectionele studie *Opvoeden in Nederland* (Rispen, Hermanns & Meeus, 1996). Dit betrof een onderzoek onder 508 12-18 jarigen en hun ouders. Er namen alleen gezinnen deel met ouders van Nederlandse origine. In totaal namen 254 jongens en 254 meisjes deel aan de studie. De gemiddelde leeftijd was 14.7 (SD = 1.97). Bijna alle respondenten volgden een opleiding: bij maar 8 personen was dit niet het geval. Daarnaast zaten 51 respondenten (10%) op de basisschool en 441 respondenten (86%) volgden een vorm van voortgezet onderwijs. De meerderheid van de respondenten (90%) woonde samen met beide ouders, 8% van de ouders was gescheiden of leefde apart en 1% van de ouders was overleden.

Meetinstrumenten

1. Ouderlijke hechting.

De twee subschalen Vertrouwen en Communicatie van de 'Inventory of Parent and Peer Attachment' (IPPA; Armsden & Greenberg, 1987; Nada Raja et al., 1992) werden gebruikt. Beide schalen bestaan uit vier items die per ouder ingevuld moeten worden. Een voorbeeld van de subschaal Vertrouwen is 'Mijn vader (moeder) respecteert mijn gevoelens', en van de subschaal Communicatie is 'Ik vertel mijn vader (moeder) altijd over mijn problemen en twijfels'. Antwoordcategoriën lopen van 1 (nooit) tot 4 (bijna altijd). Cronbach alpha's waren .76 voor de 8 items voor Vertrouwen en .79 voor de 8 items voor Communicatie.

2. Sociale vaardigheden.

De adolescentie-versie van de schaal voor interpersoonlijk gedrag (SIG; Arrindell, De Groot & Walburg, 1984; Bijstra & Oostra, 1995;) meet de mate waarin jongeren angstig zijn om bepaalde vaardigheden uit te oefenen en de mate waarin ze deze vaardigheden ook daadwerkelijk uitoefenen. De lijst met 44 items bevat vragen over (1) uiting van negatieve gevoelens, (2) uiting van eigen onzekerheid, (3) zelf-presentatie door contact te leggen en eigen mening te geven en (4) uiting van

positieve gevoelens. Voor ieder item beantwoorden de respondenten hoe vaak ze dat doen en of ze daarbij angstig zijn. De antwoordcategorieën liepen van 1 (helemaal niet eng / doe ik nooit) tot 5 (helemaal niet eng / doe ik altijd). De alpha's voor de beide schalen waren uitstekend: .90 voor de Angst-schaal en .89 voor de Frequentie-schaal. Eerder onderzoek heeft aangetoond dat de angst- en frequentie schalen in de verwachte richting correleren met metingen van sociale acceptatie, zelfwaardering, coping stijlen, psychosociaal welbevinden en kwaliteit van leven (Bijstra, Bosma & Jackson, 1994).

3. Sociale competentie.

Twee schalen van de adolescenten-versie van de 'Perceived Competence Scale for Children' (Harter, 1985; voor meer details zie haar overzichtsartikel in 1993) zijn gebruikt ter meting van de eigen competentie in de domeinen vriendschapsrelaties en intieme relaties. Elke schaal bestaat uit vijf items en elk item bestaat uit twee stellingen. Een voorbeeld van twee stellingen in het domein intieme relaties is: 'Sommige jongeren denken, als ze op iemand verliefd zijn, dat die persoon hen ook aardig vindt' en 'Sommige jongeren denken, als ze op iemand verliefd zijn, dat die persoon hen niet aardig zal vinden'. Een voorbeeld van twee stellingen in het domein vriendschapsrelaties is: 'Sommige jongeren kunnen echt goed bevriend raken met anderen' en 'Sommige jongeren raken niet gemakkelijk echt goed bevriend met anderen'. Dit format is bedacht om de kans op sociale wenselijkheid te doen afnemen. Respondenten moeten aangeven welke van de twee stellingen het best bij hen past en geven daarna aan of de stelling 'een beetje waar is' of 'helemaal waar is'. Dus ieder item heeft vier antwoordcategorieën. De interne consistentie van de schalen was .56 voor competentie op het gebied van intieme relaties en .70 voor competentie op het gebied van vriendschapsrelaties.

4. Psychisch welbevinden.

Rosenberg's (1965) schaal voor zelfwaardering meet de balans van positieve en negatieve gevoelens van de respondent ten opzichte van zichzelf. Een schaal van 10 items is gebruikt. Voorbeelden van items zijn: 'Nu en dan denk ik dat ik nergens goed voor ben' en 'Over het algemeen ben ik tevreden met mezelf'. Antwoorden werden gegeven op een vier-puntsschaal lopend van 1 (past helemaal niet bij me) tot 4 (past goed bij me). De alpha was hoog: $\alpha = .85$.

Depressieve gevoelens werden gemeten met de 'Depressive Mood List' van Kandel en Davies (1982). Voor zes items moesten de respondenten aangeven hoe vaak zij negatieve gevoelens hadden in de afgelopen twaalf maanden. Voorbeelden zijn 'Weinig hoop voor de toekomst hebben' en 'Zich teveel zorgen maken over dingen'. Antwoorden werden gegeven op een zes-puntsschaal lopend van 'nooit' tot 'altijd'. De interne consistentie van de schaal was .75.

Aanpak voor analyse

Allereerst werden er descriptieve analyses verricht (gemiddelden en SD's) voor de model variabelen waarbij de twee leeftijdsgroepen (12-14 jarigen en 15-18 jarigen) apart werden bekeken. Daarnaast werden Pearson correlaties berekend om de univariate relaties na te gaan. Deze gegevens werden gebruikt voor de constructie van covariantie matrices in de LISREL analyses.

Vervolgens werd een structureel model getoetst waarin (a) de latente variabele ouderlijke hechting

(gemeten door de IPPA subschalen Vertrouwen en Communicatie) de geobserveerde variabelen Angst en Frequentie van sociale vaardigheden voorspelde, (b) sociale vaardigheden de latente variabele sociale competentie (gemeten door indicatoren van competentie in vriendschaps- en intieme relaties) voorspelde en (c) sociale competentie de geobserveerde variabele emotioneel welbevinden voorspelde (zie figuur 1). De begrippen sociale vaardigheden en sociale competentie hangen natuurlijk samen. Het verschil tussen de concepten is dat bij sociale vaardigheden aan de adolescent gevraagd wordt informatie te geven over specifieke vaardigheden, zoals kritiek geven of een complimentje maken, terwijl bij sociale competentie aan de adolescent een globale inschatting van de competentie in diverse sociale relaties, namelijk met vrienden en met een partner, te geven. Het gaat dus bij het laatstgenoemde concept niet om specifieke communicatieve vaardigheden.

Er werden dus vier modellen getoetst: 2 voor de twee leeftijdsgroepen en 2 voor de twee indicatoren van psychisch welbevinden, zelfvertrouwen en depressieve gevoelens. Aansluitend bij de hypothesen werd er een direct pad tussen ouderlijke hechting en psychisch welbevinden verondersteld. Covariantie modellen werden geschat en gefit met behulp van de 'maximum likelihood method' in LISREL 8.12 (Jöreskog & Sörbom, 1993). Het eerste model werd geschat met alleen de theoretisch veronderstelde paden. [\[1\]](#) [\[2\]](#) Indien nodig werd een model aangepast door het toevoegen van significante parameters (bijvoorbeeld causale paden of correlaties tussen residuen) als dit werd aangegeven door de zogeheten modificatie indicatoren. Een model kan vereenvoudigd worden door het weglaten van parameters als deze niet significant zijn. Wijzigingen werden alleen aangebracht als ze theoretisch zinvol waren en het model geïdentificeerd bleef. De fit van het model werd beoordeeld met behulp van de χ^2 , the NFI (Bentler-Bonnett index), NNFI (Tucker-Lewis index) en de standardized root mean square residual (SRMR).

Resultaten

Beschrijvende analyses

Tabel 1 geeft de gemiddelden en standaarddeviaties weer van de model variabelen voor de twee leeftijdsgroepen. T-toetsen werden gebruikt om leeftijdsverschillen te toetsen. Wat betreft communicatie met de ouders, bleken oudere adolescenten minder vaak te praten met hun ouders dan jongere adolescenten. Geen leeftijdsverschillen werden gevonden voor vertrouwen in de ouders. Over het algemeen bleken respondenten een relatief hoge mate van hechting te rapporteren. Verder gaven de meeste respondenten aan niet bang te zijn voor situaties waarin zij hun sociale vaardigheden moesten uiten. Als adolescenten echter gevraagd werd hoe vaak zij de verschillende vaardigheden bezigden (bijv. expressie van negatieve en positieve emoties) waren de antwoorden gevarieerder. Ook gaven oudere adolescenten aan vaker sociale vaardigheden te bezigen dan jongere adolescenten. Er werden echter geen leeftijdsverschillen gevonden voor angst voor sociale vaardigheden. In aanvulling hierop gaven oudere adolescenten ook aan competentier te zijn in hun sociale relaties met vrienden en intieme partners. Als laatste gaven oudere adolescenten aan meer zelfvertrouwen te hebben terwijl er geen leeftijdsverschillen werden gevonden voor depressieve gevoelens.

	12-14 Jarigen		15-18 Jarigen	
	<u>M</u>	<u>SD</u>	<u>M</u>	<u>SD</u>
Hechting				
Communicatie	2.81	.60	2.67**	.57
Vertrouwen	3.35	.46	3.36	.49
Sociale vaardigheden				
Angst	1.75	.51	1.72	.51
Frequentie	2.90	.55	3.16***	.57
Sociale competentie				
Vriendschappen	2.97	.56	3.07*	.54
Intieme relaties	2.51	.50	2.63**	.48
Welbevinden				
Zelfvertrouwen	3.08	.50	3.19*	.56
Depressie	2.26	.62	2.31	.63

De sterretjes geven verschillen tussen de leeftijdsgroepen aan. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Tabel 1 Gemiddelden en standaard deviaties van ouderlijke hechting, sociale vaardigheden, sociale competentie en welbevinden

Correlaties

Bij de 12-14 jarigen bleek het vertrouwen in de ouders en de kwaliteit van communicatie met de ouders niet samen te hangen met de angst van adolescenten voor sociale situaties of met de frequentie van sociale vaardigheden. Dit in tegenstelling tot de 15-18 jarigen, waarbij ouderlijke hechting samenhang met sociale vaardigheden: degenen die aangaven veel vertrouwen in hun ouders te hebben en een goede communicatie met hun ouders te hebben, hadden minder angst voor sociale vaardigheden en begaven zich ook vaker in sociale situaties. Eenzelfde leeftijdseffect trad op bij de relatie van sociale vaardigheden en competentie in vriendschaps- en intieme relaties. Geen significante relaties werden gevonden bij 12-14 jarigen terwijl de relatie wel optrad bij 15-18 jarigen: betere sociale vaardigheden impliceerden hogere sociale competentie. Ouderlijke hechting was in beide leeftijdsgroepen sterk gerelateerd aan het zelfvertrouwen en depressieve gevoelens van adolescenten: adolescenten met een sterke hechting rapporteerden een hoger zelfvertrouwen en minder depressieve gevoelens.

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Hechting: communicatie	-	.59***	-.17**	.19**	.14*	.18**	.23***	-.16*
2. Hechting: vertrouwen	.66***	-	-.24***	.18**	.08	.18*	.33***	-.22**
3. Sociale vaardigheden: angst	.04	.04	-	-.37***	-.42***	-.40***	-.47***	.28***
4. Sociale v.: frequentie	.02	.05	-.21**	-	.30***	.26***	.17*	.02
5. Competentie vriendschappen	.03	.03	-.34***	.04	-	.55***	.38***	-.28***
6. Competentie relaties	.01	.03	-.26***	.10	.51***	-	.29***	-.23***
7. Zelfvertrouwen	.31***	.32***	-.14*	.04	.25***	.24***	-	-.47***
8. Depressie	-.19**	-.27***	.12.09	-.20**	-.11	-.35***	-	

De bevindingen van de 12-14 jarigen zijn gepresenteerd onder de diagonaal en van de 15-18 jarigen boven de diagonaal. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Tabel 2 Pearson Correlaties tussen de variabelen per leeftijdsgroep

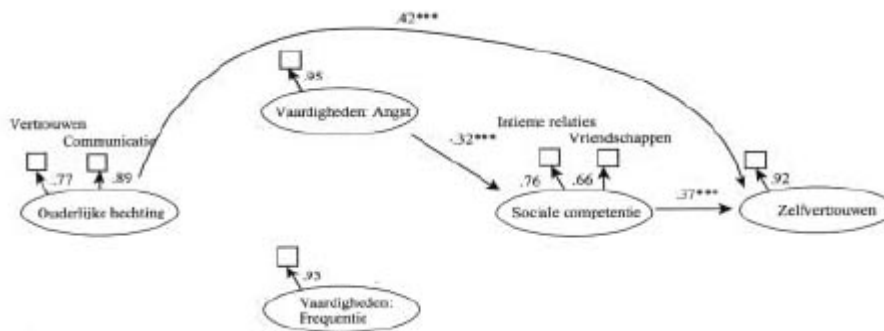
Structurele Modellen

12-14 jarigen.

Een initieel model werd getest met de paden zoals aangegeven in figuur 1. Dit model gaf een prima fit: $\chi^2(N = 205) = 4.63$, $p = .97$, $df = 12$, $NFI = .98$, $NNFI = 1.00$, $SRMR = .02$. Het model werd nog gereduceerd door het weglaten van drie niet significante paden namelijk de twee paden van ouderlijke hechting naar sociale vaardigheden en een pad van frequentie sociale vaardigheden naar sociale competentie. Ook dit model gaf een prima fit: $\chi^2(N = 205) = 4.72$, $p = .97$, $df = 15$, $NFI = .98$, $NNFI = 1.0$, $SRMR = .02$ (zie figuur 2). In dit uiteindelijke model bleek er een direct effect te zijn van ouderlijke hechting en sociale competentie op het zelfvertrouwen van adolescenten. Er waren geen significante relaties tussen ouderlijke hechting en sociale vaardigheden en sociale competentie. Sociale competentie bleek wel de relatie tussen de angst voor sociale situaties en zelfvertrouwen te mediëren. Jonge adolescenten die angst hadden om sociale vaardigheden uit te oefenen waren minder competent in hun relaties met vrienden en een intieme partner en rapporteerden ook minder zelfvertrouwen te hebben.

Figuur 2. Structureel model voor de relatie tussen ouderlijke hechting, sociale vaardigheden, sociale competentie en zelfvertrouwen in de groep van 12-14 jarigen. Alle waarden zijn gestandaardiseerde effecten. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

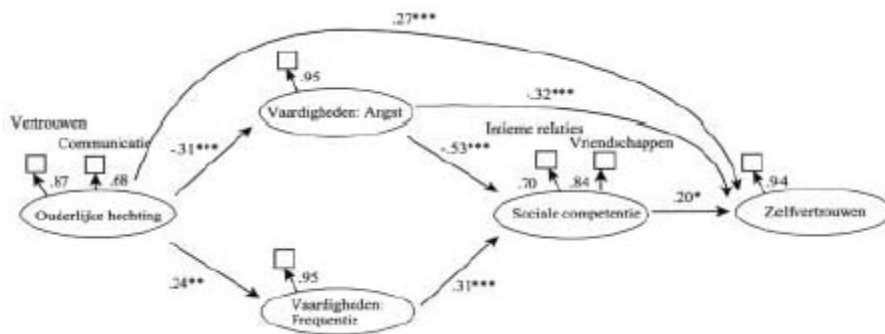
Het initieel model voor de voorspelling van depressieve gevoelens gaf ook een goede fit: $\chi^2(N = 205) = 12.63$, $p = .40$, $df = 12$, $NFI = .95$, $NNFI = 1.00$, $SRMR = .04$. Dezelfde drie paden als bij het model voor de voorspelling van zelfvertrouwen bleken niet significant te zijn. Bij weglating van deze paden was er wederom een goed passend model: $\chi^2(205) = 12.70$, $p = .39$, $df = 15$, $NFI = .95$, $NNFI = .99$, $SRMR = .04$. De gestandaardiseerde effecten van dit uiteindelijke model staan vermeld in tabel 3. Dit model geeft aan dat adolescenten die sterk aan hun ouders gehecht zijn en adolescenten die sociaal competent zijn, minder vaak gevoelens van depressie hadden. Bovendien was de mate van sociale competentie afhankelijk van de angst voor sociale situaties en niet van de daadwerkelijke frequentie van sociale vaardigheden.

15-18 jarigen.

Het initieel model voor de oudere adolescenten was identiek aan dat voor de vroege adolescenten. Het model voor de voorspelling van zelfvertrouwen gaf geen goede fit als gekeken werd naar de chikwadraat (alhoewel de niet steekproef grootte afhankelijke parameters, NFI en NNFI, wel hoog waren): $\chi^2(207) = 30.15$, $p < .01$, $df = 12$, $NFI = .91$, $NNFI = .90$, $RMR = .04$. De modificatie indicatoren gaven aan dat de fit van het model beter zou worden als er een pad van angst voor sociale situaties naar zelfvertrouwen zou worden toegevoegd. Na toevoeging ontstond een betere fit: $\chi^2(207) = 15.36$,

$p = .17$, $df = 11$, $NFI = .96$, $NNFI = .97$, $RMR = .03$. De gestandaardiseerde effecten staan vermeld in figuur 3.

Figuur 3. Structureel model voor de relatie tussen ouderlijke hechting, sociale vaardigheden, sociale competentie en zelfvertrouwen in de groep van 15-18 jarigen. Alle waarden zijn gestandaardiseerde effecten. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

De bevindingen voor de oudere leeftijdsgroep geven aan dat ouderlijke hechting beide aspecten van sociale vaardigheden beïnvloedde. Adolescenten met een sterke ouderlijke hechting waren minder angstig om vaardigheden uit te oefenen en deden dit ook vaker. Daarnaast voorspelden sociale vaardigheden de mate van competentie in vriendschaps- en intieme relaties. Alhoewel sociale competentie van invloed was op zelfvertrouwen van adolescenten bleek ook de ouderlijke hechting en angst voor sociale situaties, het zelfvertrouwen van adolescenten te bepalen.

Eenzelfde initieel model werd getoetst voor de voorspelling van depressieve gevoelens bij de 15-18 jarigen. Dit model gaf geen optimale fit ($\chi^2(207) = 23.90$, $p < .02$, $df = 12$, $NFI = .92$, $NNFI = .93$, $RMR = .04$) en de fit kon worden verbeterd met het toevoegen van een pad tussen frequentie van sociale vaardigheden en depressieve gevoelens. Hierna ontstond een model met een betere fit: $\chi^2(207) = 12.81$, $p = .31$, $df = 11$, $NFI = .96$, $NNFI = .99$, $RMR = .03$. De gestandaardiseerde effecten staan vermeld in tabel 3. De bevindingen zijn vergelijkbaar met het model voor de voorspelling van zelfvertrouwen. Bij de oudere adolescenten bleek een sterke ouderlijke hechting gerelateerd te zijn aan een hogere frequentie van sociale vaardigheden en minder angst voor sociale situaties. Sterke relaties werden ook gevonden tussen sociale vaardigheden en sociale competentie. Gevoelens van depressie werden voorspeld door sociale competentie, frequentie van sociale vaardigheden en ouderlijke hechting.

	1	2	3	4	5
1. Ouderlijke hechting		-.31***	.24**	-	-.28**
2. Soc vaardigheden: angst	NS		-	-.54***	-
3. Soc vaardigheden: frequentie	NS	-		.32***	.27**
4. Sociale competentie	-	-.46***	NS		-.42***
5. Depressie	-.31***	-	-	-.26**	

Tabel 3 Effecten in de uiteindelijke modellen voor de voorspelling van depressie in de beide leeftijdsgroepen

De gegevens van de 12-14 jarigen zijn gepresenteerd onder de diagonaal en van de 15-18 jarigen boven de diagonaal.

Alleen de bevindingen van het uiteindelijke model worden gepresenteerd. Alle coëfficiënten zijn gestandaardiseerde effecten. NS = parameter is niet-significant in initieel model en verwijderd - = parameter is niet opgenomen in het initiele model.

Vergelijking van de twee leeftijdsgroepen

In de onderhavige studie bleken de paden van ouderlijke hechting, sociale vaardigheden en sociale competentie naar emotioneel welbevinden duidelijk verschillend te zijn voor jongere en oudere adolescenten. Het meest opvallende verschil was het ontbreken van een effect van ouderlijke hechting op sociale vaardigheden en sociale competentie in de vroege adolescentie. Blijkbaar bepalen vertrouwen in en communicatie met de ouders niet het functioneren van jonge adolescenten in hun sociale relaties. Bij oudere adolescenten was dit verband wel aanwezig. Een ander verschil is dat de angst voor sociale situaties bij oudere adolescenten een sterkere rol speelt bij de competentie in sociale relaties en ook direct van invloed is op gevoelens van zelfvertrouwen en depressie.

Vergelijking van modellen voor de voorspelling van zelfvertrouwen en depressie

We hebben aparte modellen getest voor de voorspelling van zelfvertrouwen en depressie. Het meest opvallend zijn de overeenkomsten in bevindingen. Er waren maar enkele verschillen tussen de modellen. Onze gegevens gaven aan dat het verband tussen sociale competentie en emotioneel welbevinden sterker was voor depressieve gevoelens ($b = -.42$) dan voor zelfvertrouwen ($b = .20$). In aanvulling hierop bleek dat er een direct effect was van de angst voor sociale situaties op zelfvertrouwen terwijl er een direct effect was van de frequentie van sociale vaardigheden op gevoelens van depressie.

Discussie

Jongeren moeten leren afstand te nemen van hun ouders, zelfstandig te denken en te handelen en relaties aan te gaan en te onderhouden met leeftijdgenoten. Ondanks deze toenemende onafhankelijkheid blijven ouders een belangrijke invloed houden op het sociale en emotionele leven van adolescenten (o.a. Bogenschneider et al., 1998; Brown et al., 1993; Dekovic' & Meeus, 1997; Parke & Ladd, 1992). Decennia geleden gaven de studies naar ouderlijke hechting al aan dat kinderen de ervaringen met hun ouders internaliseren in 'internal working models' die hun omgang in sociale situaties buiten de familie sturen (Ainsworth et al., 1978; Bowlby, 1982). Meer recent onderzoek geeft aan dat een goede gezinsachtergrond het (a) makkelijker maakt voor jongeren om goede relaties met leeftijdgenoten aan te gaan en (b) dit vervolgens ook leidt tot positieve gevoelens over zichzelf bij adolescenten (zie overzichtsstudie van Rice, 1990). In de huidige studie is een model ontwikkeld en getest waarin verondersteld wordt dat de relatie tussen ouderlijke hechting en emotioneel welbevinden van adolescenten 'verklaard' kan worden door de concepten sociale vaardigheden en sociale competentie. Uit de analyses blijkt dat vooral bij oudere adolescenten dit model prima opgaat. Bij de jongere adolescenten is de ouderlijke hechting vooral direct gerelateerd aan emotioneel welbevinden en loopt dit niet via sociale vaardigheden en sociale competentie van de adolescent.

Volgens onze data geeft het theoretisch model niet alleen een goede fit voor de oudere adolescenten maar is ook de sterkte van de paden overtuigend. De bevindingen geven aan dat in de adolescentie met z'n toenemende complexiteit en diversiteit van relaties met leeftijdgenoten, de band met ouders behulpzaam is bij het krijgen van vertrouwen in de vaardigheden alsmede de vaardigheden zelf om sociale relaties met vrienden en partner(s) aan te gaan. Jongeren die goed functioneren in hun sociale relaties voelen zich ook gelukkiger: ze hebben meer zelfvertrouwen en minder last van depressieve gevoelens. Onze bevindingen zijn consistent met die van twee recente Amerikaanse studies bij jong volwassenen. Rice et al. (1997) vonden in hun cross-sectionele studie bij 630 studenten dat sociale competentie een mediator was van de relatie tussen ouderlijke hechting en emotioneel welbevinden. Holahan, Valentiner en Moos (1994) rapporteren vergelijkbare bevindingen in hun longitudinale studie bij 175 studenten waarin het effect van ouderlijke steun op welbevinden werd gemedieerd door functioneren in vriendschappen. Jongeren die weinig steun kregen van hun ouders hadden een lagere sociabiliteit, meer problemen met het maken van vrienden en hadden eveneens meer psychische problemen.

Er waren duidelijke leeftijdseffecten bij de modellen. In tegenstelling tot onze verwachtingen bleek ouderlijke hechting niet samen te hangen met de sociale vaardigheden en sociale competentie van 12-14 jarigen. De meest aantrekkelijke en simpele verklaring is dat de 'working models' in verschillende mate opgeld doen voor jongere en oudere adolescenten. Uit een studie van Kenny, Moilanen, Lomax en Brabeck (1993) blijkt dat vooral zelf-percepties ('views of the self') de relatie tussen hechting en welbevinden mediëren. De veranderingen van het lichaam in de vroege adolescentie leiden tot een preoccupatie met het lichaam en de acceptatie ervan (Finkenauer, Engels, Meeus & Oosterwegel, s.f.p.). Daarnaast zijn er voor jonge adolescenten belangrijke veranderingen in de eisen die vanuit school gesteld worden. De transitie van het verlaten van de basisschool en voldoen aan de andere en vooral zwaardere eisen die een vervolgopleiding stelt, beïnvloedt het zelfbeeld van jongeren (o.a., Cotterell, 1992). Het is goed mogelijk dat de invloed van lichamelijke veranderingen en veranderingen op school op het welbevinden van adolescenten, het belang van sociale vaardigheden als mediator van de relatie tussen hechting en welbevinden overschaduwet. Een andere verklaring is dat de vaardigheden die wij hebben gemeten niet de vaardigheden betreffen die belangrijk zijn voor het functioneren in vriendengroepen in de vroege adolescentie. Bij de laatste jaren van de basisschool en de eerste jaren op de middelbare school is het wellicht nog belangrijk om over spelvaardigheden te beschikken om goed in relaties met leeftijdgenoten te functioneren. Indicatie voor een dergelijk idee is te vinden in de niet-significante relatie tussen sociale vaardigheden en sociale competentie bij de 12-14 jarigen in onze studie. Een derde verklaring voor de geobserveerde leeftijdsverschillen is gelegen in de aard van de relatie die adolescenten met hun ouders onderhouden. Het is mogelijk dat ouders veel meer accepteren van jonge adolescenten: de ouder-kind relatie is onvoorwaardelijk. Als dit zo zou zijn betekent dit dat bij jonge adolescenten een ander 'working model' opgeld doet: '...het maakt niet uit wat ik doe of niet doe, mijn ouders blijven toch van mij houden'. Ouders, daarentegen, zijn wellicht minder onvoorwaardelijk naar oudere adolescenten toe. Hun verwachtingen worden explicieter en zijn duidelijker aanwezig. De kwaliteit van de relatie met de ouders gaat ook meer afhangen van de mate waarin de adolescent erin slaagt aan deze verwachtingen te voldoen. Dus de activiteiten buiten het gezin, zoals goede prestaties op school en het hebben van vriendjes, kunnen hun weerslag hebben op de relatie met de ouders. Dit sluit aan bij de ideeën over een toenemende gelijkheid in ouder-kind

relaties in de loop van de adolescentie. De toenemende symmetrie en gelijkheid in familie relaties leidt wellicht tot meer doelgericht handelen van ouders op het sociale gedrag van hun kind.

We hadden niet verwacht dat sociale vaardigheden en sociale competentie de relatie tussen ouderlijke hechting en welbevinden volledig zou mediëren. Dit bleek ook niet het geval te zijn: er bleek een sterk direct effect te blijven van hechting op zelfvertrouwen en depressie bij beide leeftijdsgroepen. Verder onderzoek moet uitwijzen of het hier inderdaad gaat om een directe relatie tussen een veilige en stimulerende band met de ouders en de emoties en gevoelens van jongeren, of dat er wellicht andere mechanismen, naast die wij onderzocht hebben, een rol spelen in de vroege en midden adolescentie.

Practische implicaties

Onze bevindingen kunnen aanknopingspunten bieden voor de praktijk. De toenemende inzichten in de verschillende 'working models' kunnen behulpzaam zijn bij interventies bij adolescenten met een gebrek aan zelfvertrouwen en gevoelens van depressie. Onze studie en ook andere recente studies tonen aan dat ouders betrokken blijven bij diverse domeinen in het leven van adolescenten. Dus het is verstandig dat zoals Bogenschneider et al. (1998, p. 1685) het nadrukkelijk stellen '...parent educators should recommend that, when it comes to peer relationships, parents should not "buzz off" but instead "butt in" by being responsive and available to their adolescents.' Daarnaast zijn vroegtijdige interventies belangrijk om te voorkomen dat jongeren minder veilige hechtingsstijlen ontwikkelen. Alhoewel de hechting van volwassenen onderling verschilt van die van kinderen (Weiss, 1994), kunnen onveilige hechtingsstijlen zoals angstig-vermijdend en overmatig betrokken (Bartholomew & Horowitz, 1991) hun oorsprong hebben in inadequate ouder-kind interacties in de adolescentie. Omdat de hechtingsstijlen van volwassenen gekenmerkt worden door sociale vermijding en een gebrek aan intimiteit (Searle & Meara, 1999), is het zinvol om de neerwaartse spiraal tijdig tegen te gaan in een periode waarin personen een balans zoeken in hun relaties met ouders, vrienden en een partner.

Het aanbieden van sociale vaardigheidstrainingen is een veelgebruikte strategie voor de behandeling van adolescenten met psychische- of gedragsproblemen (Haney & Durlak, 1998). Het onderscheid in angst voor sociale situaties en het uitoefenen van sociale vaardigheden die gemaakt wordt in de schaal voor interpersoonlijk gedrag (SIG) is belangrijk omdat onze studie duidelijk aangeeft dat niet alleen de vaardigheden zelf maar ook de gevoelens van angst en nervositeit over hun beheersing van de vaardigheden de sociale competentie van adolescenten bepaalt (zie ook Bijstra et al., 1994; Bijstra & Oostra, 1995; Buhrmester, 1990). Dus het is niet zo zinvol om met adolescenten intensief vaardigheden te trainen zonder aandacht te besteden aan het vertrouwen dat ze hebben in het uitvoeren van deze vaardigheden. Volgens ons moeten programma's zich sterk concentreren op de interacties tussen de gevoelens van jongeren voor hun optreden in sociale situaties en de feitelijke vaardigheden in deze situaties.

Een andere belangrijke uitkomst is dat therapeuten en trainers de leeftijd van de jongeren in acht moeten nemen. Voor beide leeftijdsgroepen (12-14 en 15-18) blijken sociale competentie en ouderlijke hechting een sterk effect te hebben op de positieve en negatieve gevoelens van jongeren over zichzelf. Echter, waar bij de oudere leeftijdsgroep ouderlijke hechting de sociale vaardigheden en sociale competentie mede bepaalt, is dit bij de jongere leeftijdsgroep niet het geval. De sterke

invloed van ouderlijke hechting op vertrouwen in en feitelijke beheersing van sociale vaardigheden in de midden adolescentie geeft aan dat sociale vaardigheidstrainingen wellicht weinig effectief zijn als op hetzelfde moment niet wordt gewerkt aan de onveilige en onprettige binding van een adolescent met zijn of haar ouders. Er zijn hier twee mogelijkheden. Ten eerste is er de gedachte om jongeren te ondersteunen in hun problemen en onzekerheden naar zowel leeftijdgenoten als ouders toe. Zo'n twee-sporen aanpak kan resulteren in betere sociale vaardigheden en een verhoogd emotioneel welbevinden, sterker dan te concentreren op één socialiserende invloed. Ten tweede kan het bij de meer problematische gevallen zinvol zijn om ouders te betrekken in hulpverlening, bijvoorbeeld door het geven van voorlichting over hoe ouder-kind interacties van invloed zijn op het sociaal functioneren van adolescenten (zie ook Rice et al., 1997). Voor de jongere leeftijdsgroep dragen ouderlijke hechting en sociale vaardigheden onafhankelijk bij aan welbevinden van adolescenten. Dit betekent dat, alhoewel het relevant is om ouders in programma's te betrekken als het erom gaat het welbevinden van vroeg-adolescenten te versterken, vanuit onze bevindingen niet verwacht kan worden dat het verbeteren van de band die ouders met hun kinderen hebben zal leiden tot betere sociale vaardigheden en sociale competentie.

Tekortkomingen van de huidige studie

Het cross-sectionele design van onze studie laat geen definitieve conclusies toe over de richting van de paden in het model. Wat betreft de relatie tussen sociale competentie en sociale vaardigheden is bijvoorbeeld de omgekeerde richting ook mogelijk. Een sterke betrokkenheid bij vrienden kan ertoe leiden dat jongeren minder bang zijn om assertief te zijn en kritiek op anderen te geven. Ook is het aannemelijk dat die adolescenten die weinig intieme vriendschappen hebben minder mogelijkheden hebben om de uitwerking van hun vaardigheden te toetsen (Buhrmester, 1990). Als een gebrekkige sociale integratie te maken heeft met een gebrek aan sociale vaardigheden, kunnen adolescenten in een vicieuze cirkel terechtkomen waarin ze geen kansen meer krijgen om hun vaardigheden te verbeteren. Het is dus de vraag of de ordening in concepten zoals in de modellen is weergegeven gerechtvaardigd is. Op basis van de literatuur hebben we voor de gebruikte indeling gekozen (zie Buhrmester, 1990; Engels et al., s.f.p.). Echter zonder longitudinale evidentie kunnen we geen absolute uitspraken doen over de ordening van concepten. Ook met betrekking tot de rol van ouders kan namelijk de richting van de verbanden anders zijn dan verondersteld. Sociale incompetentie en verstoting uit de vriendenkring kan z'n weerslag hebben op de relatie van adolescenten met de ouders. Ouders kunnen diverse reacties hebben als ze zien dat het slecht gaat met hun kind. Sommigen zullen proberen hun kind te steunen en het aanmoedigen in zijn nieuwe contacten met leeftijdgenoten. Anderen zullen er amper aandacht aan besteden of zelfs negatief reageren ('het is je eigen schuld'). In dit geval is er sprake van invloed van vrienden op ouder-kind interacties (Harris, 1995). Om deze ingewikkelde interacties en dynamische processen goed te begrijpen zijn longitudinale analyses nodig waarbij naast adolescenten ook ouders en vrienden moeten worden ondervraagd.

Een tweede tekortkoming is dat alleen zelfrapportages van de adolescenten zijn gebruikt. Hierdoor blijft de vraag over of iemand die bijvoorbeeld zichzelf zeer competent vindt in zijn of haar sociale relaties ook als zodanig wordt gezien door de sociale omgeving zelf. Om hier meer genuanceerde en specifieke gegevens over te verkrijgen is het verstandig om in vervolgonderzoek vrienden en de mogelijke partner te interviewen. Op deze manier kan ook meer inzicht verkregen worden in de manier waarop sociale vaardigheden van een adolescent aansluiten bij de behoeftes van zijn of haar

vrienden en partner. Zoals eerder gezegd is het niet alleen van belang dat een jongere bijvoorbeeld assertief is, maar is het met name belangrijk dat zijn of haar communicatief gedrag gepast is in specifieke situaties. Dit kan echter alleen beoordeeld worden door informatie van alle aanwezigen in de specifieke situatie.

Eenzelfde argumentatie geldt voor ouderlijke hechting. Als een jongere aangeeft een zeer slechte band met z'n ouders te hebben geeft dat nog geen uitsluitsel over of de ouders ook daadwerkelijk weinig liefde, affectie en steun geven. Voor hetzelfde geld doen de ouders dat zeer intensief maar wordt het door hun kind altijd als te weinig beschouwd.

Een derde tekortkoming van onze studie betreft de generaliseerbaarheid van onze bevindingen. Onze studie concentreerde zich alleen op jongeren met ouders van Nederlandse komaf die in complete gezinnen (met twee ouders of verzorgers) opgroeiden. Dit betekent dat verder onderzoek nodig is om na te gaan of de resultaten kunnen worden gegeneraliseerd naar andere groepen. Daarnaast is de variatie op sommige maten, zoals bijvoorbeeld ouderlijke hechting, beperkt. De effecten van overbescherming en extreme hechting konden niet worden onderzocht. Sommige studies met klinische steekproeven geven bijvoorbeeld aan dat de keerzijde van zowel weinig liefde en affectie alsook sterke ouderlijke bescherming is dat er een hogere kans is op de ontwikkeling van depressie (Burbach, Kashani & Rosenberg, 1989).

Ondanks deze tekortkomingen geeft onze studie eenduidig aan dat sociale vaardigheden en sociale competentie de relaties tussen ouderlijke hechting en emotioneel welbevinden medieert bij 15-18 jarigen. Daarnaast geven onze bevindingen aan dat dit model niet opgaat voor jonge adolescenten (12-14 jarigen) aangezien er geen effecten werden gevonden van ouderlijke hechting op sociale vaardigheden. Verder theoretisch en empirisch onderzoek is nodig. Speciale aandacht moet worden besteed aan de longitudinale verificatie van de bevindingen en het zoeken naar andere mechanismen die de relatie tussen hechting en welbevinden mediëren bij vroeg adolescenten.

Literatuur

Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E. & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Allgood-Merten, B., Lewinsohn, P.M. & Hops, H. (1990). Sex differences and adolescent depression. *Journal of Abnormal Psychology, 99*, 55-63.

Armsden, G.C. & Greenberg, M.T. (1987). The Inventory of Parent and Peer Attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 16*, 427-454.

Arrindell, W.A., Groot, P.M. de & Walburg, J.A. (1984). *De schaal voor interpersoonlijk gedrag: SIG*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Bartholomew, K. & Horowitz, L.M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*, 226-244.

- Baumeister, R.F. & Leary, M.R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachment as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, *117*, 497-529.
- Bell, N.J., Avery, A.W., Jenkins, D., Feld, J. & Schoenrock, C.J. (1985). Family relationships and social competence during late adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, *14*, 109-119.
- Berkman, L.F. & Syme, S.L. (1979). Social networks, host resistance, and mortality: A one-year follow-up study of Alameda County residents. *American Journal of Epidemiology*, *109*, 186-204.
- Bigelow, B.J. & LaGaipa, J.J. (1980). The development of friendship values and choice. In H.C. Foot & A.J. Chapman (Eds.), *Friendship and social relations in children* (pp. 15-44). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Bogenschneider, K., Wu, M., Raffaelli, M. & Tsay, J.C. (1998). Parent influences on adolescent peer orientation and substance use: The interface of parenting practices and values. *Child Development*, *69*, 1672-1688.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1982 [1969]). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.
- Brown, B.B., Mounts, N., Lamborn, S.D. & Steinberg, L. (1993). Parenting practices and peer group affiliation in adolescence. *Child Development*, *64*, 467-482.
- Buhrmester, D. (1990). Intimacy of friendship, interpersonal competence, and adjustment during preadolescence and adolescence. *Child Development*, *64*, 1101-1111.
- Buhrmester, D. & Furman, W. (1986). The changing functions of friendship in childhood: A neo-Sullivanian perspective. In V.J. Derlege & B.A. Winstead (Eds.), *Friendship and social interaction* (pp. 41-62). New York: Springer-Verlag.
- Buhrmester, D., Furman, W., Wittenberg, M.T. & Reis, H.T. (1988). Five domains of interpersonal competence in peer relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *55*, 991-1008.
- Burbach, D.J., Kashani, J.H. & Rosenberg, T.K. (1989). Parental bonding and depressive disorders in adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, *30*, 417-429.
- Bijstra, J.O., Bosma, H.A. & Jackson, S. (1994). The relationship between social skills and psychosocial functioning in early adolescence. *Personality and Individual Differences*, *16*, 767-776.
- Bijstra, J.O. & Oostra, L. (1995). Sociale vaardigheid van adolescenten in kaart gebracht. *Kind en adolescent*, *16*, 244-253.
- Cairns, R.B., Leung, M.C., Buchanan, L. & Cairns, B.D. (1996). Friendships and social networks in childhood and adolescence: Fluidity, reliability, and interrelations. *Child Development*, *66*, 1330-1345.
- Cole, D.A., Martin, J.M., Powers, B. & Truglio, R. (1996). Modeling causal relations between academic and social competence and depression: A multitrait-multimethod longitudinal study of children. *Journal of Abnormal Psychology*, *105*, 258-270.
- Cooley, C.H. (1902). *Human nature and social order*. New York: Scribner's.

Cooper, C.R. & Cooper, R.G. (1992). Links between adolescents' relationships with their parents and peers: Models, evidence, and mechanisms. In R.D. Parke & G.W. Ladd (Eds.), *Family-peer relationships: Modes of linkage* (pp. 135-158). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem*. San Francisco, CA: Miller Freeman Publications.

Cotterell, J.L. (1992). School size as a factor in adolescents' adjustment to the transition to secondary school. *Journal of Early Adolescence*, 12, 28-45.

Cutrona, C.E. (1989). Ratings of social support by adolescent and adult informants: Degree of correspondence and prediction of depressive symptoms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 723-730.

Cummings, E.M. & Cummings, J.L. (1988). A process-oriented approach to children's coping with adults' angry behavior. *Developmental Review*, 8, 296-321.

Degirmencioglu, S.M., Urberg, K.A., Tolson, J.M. & Richard, P. (1998). Adolescent friendship networks: Continuity and change over the school year. *Merrill Palmer Quarterly*, 44, 313-337.

Deković, M. & Meeus, W. (1997). Peer relations in adolescence: Effects of parenting and adolescents' self-concept. *Journal of Adolescence*, 20, 163-176.

DeLongis, A., Folkman, S. & Lazarus, R.S. (1988). The impact of daily stress on health and mood: Psychological and social resources as mediators. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 486-495.

Engels, R.C.M.E., Deković, M. & Meeus, W. (submitted for publication). Parenting practices, social skills and peer relations in adolescence.

Finkenauer, C., Engels, R.C.M.E., Meeus, W. & Oosterwegel, A. (submitted for publication). Self and identity in early adolescence.

Fuligni, A.J. & Eccles, J.S. (1993). Perceived parent-child relationships and early adolescents' orientation towards peers. *Developmental Psychology*, 29, 622-632.

Fullerton, C.S. & Ursano, R.J. (1994). Preadolescent peer friendships: A critical contribution to adult social relatedness? *Journal of Youth and Adolescence*, 23, 43-63.

Haney, P. & Durlak, J.A. (1998). Changing self-esteem in children and adolescents: A meta-analytic review. *Journal of Clinical Child Psychology*, 27, 423-433.

Harris, J.R. (1995). Where is the child's environment? A group socialization theory of development. *Psychological Review*, 102, 458-489.

Harter, S. (1985). *Manual for the self-perception profile for children*. Denver: University of Denver.

Harter, S. (1993). Causes and consequences of low self-esteem in children and adolescents. In R. F. Baumeister (Ed.), *Self-esteem: The puzzle of low self-regard* (pp. 87-130). New York: Plenum Press.

Harter, S. & Whitesell, N.R. (1996). Multiple pathways to self-reported depression and psychological adjustment among adolescents. *Development and Psychopathology*, 8, 761-777.

Hartup, W.W. (1996). The company they keep: Friendships and their developmental significance. *Child Development*, 67, 1-13.

Holohan, C.J., Valentiner, D.P. & Moos, R.H. (1994). Parental support and psychological adjustment during the transition to young adulthood in a college sample. *Journal of Family Psychology*, 8, 215-233.

Jöreskog, K.G. & Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Hillsdale (NJ): Erlbaum, SSI Scientific Software Int.

Kandel, D. & Davies, M. (1982). Epidemiology of depressive mood in adolescent. *Archives of General Psychiatry*, 39, 2105-1212.

Kenny, M.E., Moilanen, D.L., Lomax, R. & Brabeck, M.M. (1993). Contributions of parental attachments to view of self and depressive symptoms among early adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 13, 408- 430.

Kerns, K.A. & Stevens, A.C. (1996). Parent-child attachment in late adolescence: Links to social relations and personality. *Journal of Youth and Adolescence*, 25, 323-342.

Lapsley, D.K., Rice, K.G. & Fitzgerald, D.P. (1990). Adolescent attachment, identity, and adjustment to college: Implications for the continuity of adaptation hypothesis. *Journal of Counseling and Development*, 68, 561-565.

McCormick, C.B. & Kennedy, J H. (1994). Parent-child attachment working models and self-esteem in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 23, 1-18.

Miell, D.E. & Duck, S. (1986). Strategies in developing friendships. In V.J. Derlega & B.A. Winstead (Eds.), *Friends and social interaction* (pp. 129-143). New York: Springer Verlag.

Nada Raja, S., McGee R. & Stanton, W.R. (1992). Perceived attachment to parents and peers and psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 21, 471-485.

Parke, R.D. & Ladd, G.W. (1992). *Family-peer relationships: Modes of linkage*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Paterson, J., Pryor, J. & Field, J. (1995). Adolescent attachment to parents and friends in relation to aspects of self-esteem. *Journal of Youth and Adolescence*, 24, 365-376.

Rice, K.G. (1990). Attachment in adolescence: A narrative and meta-analytic review. *Journal of Youth and Adolescence*, 19, 511-538.

Rice, K.G., Cunningham, T.J. & Young, M.B. (1997). Attachment to parents, social competence, and emotional well-being: A comparison of Black and White late adolescents. *Journal of Counseling Psychology*, 44, 89-101.

Rispens, J., Hermanns, J.M.A. & Meeus, W.H.J. (1996). *Opvoeden in Nederland*. Assen: Van Gorcum.

Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Scherer, K.R., Wallbott, H.G. & Summerfield, A.B. (1986). *Experiencing emotion: A cross-cultural study*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Schneider, B.H. & Younger, A.J. (1996). Adolescent-parent attachment and adolescents' relations with their peers: A closer look. *Youth and Society*, 28, 95-108.

Searle, B. & Meara, N.M. (1999). Affective dimensions of attachment styles: exploring self-reported attachment style, gender, and emotional experience among college students. *Journal of Counseling Psychology*, 46, 147-158.

Sedikides, C. & Skowronski, J.J. (1995). On the sources of self-knowledge: The perceived primacy of self-reflection. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 14, 244-270.

Sroufe, L.A. & Fleeson, J. (1986). Attachment and the construction of relationships. In W.W. Hartup and Z. Rubin (Eds). *Relationships and development*. Hillsdale, N.J: Erlbaum.

Sroufe, L.A. & Waters, E. (1977). Attachment as an organizational perspective. *Child Development*, 48, 1184-1199.

Steinberg, L. (1990). Interdependence in the family: Autonomy, conflict, and harmony in the parent-adolescent relationship. In S.S. Feldman & G.L. Elliott (Eds.), *At the threshold: the developing adolescent* (pp. 255-276). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Weiss, R.S. (1994). Is the attachment system of adults a development of Bowlby's attachment system of childhood? *Psychological Inquiry*, 5, 65-67.

Youngblade, L.M. & Belsky, J. (1992). Parent-child antecedents of 5-year-olds' close friendships: A longitudinal analysis. *Developmental Psychology*, 28, 700-713.

Youniss, J. & Smollar, J. (1985). *Adolescent relation with mothers, fathers, and friends*. Chicago: University of Chicago Press.

Noten

[1] In longitudinaal onderzoek is er een tendens dat meetfouten over tijd correleren door testherstest effecten (Jöreskog & Sörbom, 1984). Alhoewel de huidige studie niet longitudinaal is, is de kans groot dat de meetfouten van de Angst en Frequentie schalen van de SIG correleren, omdat het om dezelfde items maar met verschillende antwoordcategorieën gaat. Vandaar dat bij deze variabelen de gecorreleerde residuen in het model werden opgenomen. Overigens moet worden gezegd dat opname van deze residuen de uitkomsten van de studie niet substantieel beïnvloedt.

[2] Aanvullende analyses zijn uitgevoerd om na te gaan of de angst voor sociale vaardigheden niet alleen gerelateerd is aan de perceptie van de eigen sociale competentie maar ook tot uiting komt in meer kwantitatieve indicatoren van het vriendennetwerk zoals de grootte van de vriendengroep, het hebben van een beste vriend en de intensiteit van activiteiten met vrienden (zie Kandel & Davies,

1982). Alhoewel een hogere angst was gecorreleerd met een lagere intensiteit van activiteiten met vrienden ($-.13, p < .01$) waren er geen significante relaties ($p > .10$) met de grootte van de vriendengroep en het hebben van een beste vriend.

© Pedagogiek, jaargang 20 nr. 4, december 2000, ISSN 1567-7109